

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Aristoteles, *Kategorien*. Übersetzt und erläutert von Klaus Oehler, Berlin, Akademie-Verlag (Aristoteles. Werke in deutscher Übersetzung. Begründet von Ernst Grumach, herausgegeben von Helmut Flashar, Bd. 1, Teil 1) 1984, 296 σελ.

Ύστερα από δώδεκα χρόνια έχουμε πάλι ένα νέο τόμο της Σειράς, 'Αριστοτέλης. Τα έργα του σε γερμανική μετάφραση, που ίδρυσε ο Ernst Grumach και διευθύνει τώρα ο Helmut Flashar. Πρόκειται για ένα έντυπωμα, που δεν πρέπει με κανένα τρόπο να διακοπεί. Ως σήμερα έχουν εκδοθεί έννέα από τους τριαντατρείς προγραμματισμένους τόμους ή ήμιτόμους και τώρα κυκλοφορεί ο βασικότερος όλων. Δεκαπέντε σελίδες στην έκδοση Bekker, είκοσιτέσσερις στη νέα γερμανική μετάφραση του Klaus Oehler καλύπτουν οι αριστοτελικές *Κατηγορίες*, κι όμως χρειάστηκε να συντελεσθεί μιὰ τεράστια εργασία. Όποιος αναλαμβάνει σήμερα να μεταφράσει και να σχολιάσει τις *Κατηγορίες* είναι υποχρεωμένος ν' ακολουθήσει μιὰ παράδοση, που δεν έχει όρια. Κανένα άλλο έργο στην ιστορία της φιλοσοφίας δεν έχει μελετηθεί και χρησιμοποιηθεί περισσότερο. Αυτό και μόνο, ανεξάρτητα από την ουσιαστική αξία που έχει απομείνει στο έργο, δικαιώνει τη σπουδή του.

Ο Klaus Oehler¹ προσφέρει τα πιο ουσιαστικά σχόλια, που θα μπορού-

1. Ο καθηγητής της Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου του Άμβουργου Klaus Oehler, αντεπιστέλλον μέλος της 'Ακαδημίας 'Αθηνών, έχει δημοσιεύσει και τα εξής βιβλία και άρθρα, που εντάσσονται στις σύγχρονες αριστοτελικές σπουδές και κυρίως στη σπουδή της αριστοτελικής Λογικής (Σ.τ.Μ.):

- *Die Lehre vom Noetischen und Dianoetischen Denken bei Platon und Aristoteles. Ein Beitrag zur Erforschung der Geschichte des Bewusstseinsproblems in der Antike*, München, 1962.
- *Ein Mensch zeugt einen Menschen. Über den Missbrauch der Sprachanalyse in der Aristotelesforschung*, Frankfurt a.M. 1963.
- Στόν τόμο *Antike Philosophie und Byzantinisches Mittelalter*, München 1969:
 - «Der Beweis für den Unbewegten Beweger bei Aristoteles» (1955)
 - «Thomas von Aquin als Interpret der aristotelischen Ethik» (1957)
 - «Zur Metaphysik-Ausgabe von Werner Jaeger» (1959)

σαμε σήμερα νὰ ἀπαιτήσουμε. Πρὶν ἀπὸ τὴν διεξοδική συζήτηση τῶν προβλημάτων κάθε κεφαλαίου προηγείται μιὰ γενικὴ ἱστορία τῆς διδασκαλίας γιὰ τὶς κατηγορίες, τὸ ἱστορικὸ τῆς παράδοσης καὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ ἔργου καθὼς καὶ μιὰ συνθετικὴ ἐκθεση τῆς ἴδιας τῆς ἀριστοτελικῆς διδασκαλίας τῶν κατηγοριῶν, ποὺ ἐμφανίζεται, ὅπως εἶναι γνωστό, πρῶτα στὰ *Τοπικά* καὶ ἐξελίσσεται ἀργότερα μὲ πολλές διαφοροποιήσεις στὰ *Μετὰ τὰ Φυσικά* (ἡ χρονολογικὴ αὐτὴ σειρὰ δὲν πρέπει φυσικὰ νὰ ἰσχύει παρὰ ὡς ἀπλὸ σχέδιο ἐργασίας). Ὁ συγγραφέας ἔχει ἀκόμα καταρτίσει ἕνα Πίνακα ὅλων τῶν σχετικῶν μὲ τὶς κατηγορίες παραθεμάτων στὸ ἀριστοτελικὸ *Corpus*² καθὼς καὶ Βιβλιογραφία, ποὺ σὲ πληρότητα μόνο ὁ χρόνος θὰ ξεπεράσει³.

Στὶς «Σημειώσεις» του (σελ. 153-288) ὁ Oehler ἐπεξεργάζεται τὶς ἀντιπαραθέσεις, ποὺ οἱ *Κατηγορίες* ἔχουν προκαλέσει ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὴ νεώτατη βιβλιογραφία, καὶ δίνει στὰ προβλήματα ποὺ παραμένουν ἀνοιχτὰ τὴ σύγχρονη λογικὴ διατύπωσή τους. Μὲ σημερινὸ βλέμμα ὁ Ἀριστοτέλης ἐμφανίζεται ἀρκετὲς φορές ἀνακριβὴς ἢ ἀπρόσεκτος, παραβλέπει διαφορὲς (ὅταν π.χ. ἀντιμετωπίζει τὸ κατηγορῆμα «εἶναι μέγας» ὡς σχετικὸ ἀντὶ νὰ πεῖ «εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ...»: σελ. 235) ἢ δὲν τὶς ἐρμηνεύει (π. χ. τὴ διαφορὰ μεταξὺ *πάθους* καὶ *ποιότητος* ἢ μεταξὺ *ἕξεως* καὶ *διαθέσεως*, οἱ

-
- «Aristoteles in Byzanz» (1964)
 - «Der geschichtliche Ort der Entstehung der formalen Logik» (1966)
 - «Zum Ursprung des Geistesmetaphysik» (1968)
 - «Die systematische Integration der aristotelischen Metaphysik. Physik und Erste Philosophie im Buch Λ» (1969)
 - «Aristotle on Self-Knowledge», *Proceedings of the American Philos. Society* 118 (1974) 493-506.
 - «Ansätze zur Relationenlogik bei Aristoteles», *Πρακτικά Παγκ. Συνεδρίου Ἀριστοτέλης* (Θεσ/νίκη 1978), τόμ. 3 (1982) 202-208.
 - «Peirce contra Aristotle. Two Forms of the Theory of Categories», *Proceedings of the C. S. Peirce Bicentennial Intern. Congress*, Texas Tech. Univ. Press 1981, 335-342.
 - «Die Anfänge der Relationenlogik und der Zeichenschluß bei Aristoteles», K. Oehler (Hrsg.), *Die Aktualität der altgriechischen Semiotik*, *Zeitschrift für Semiotik* 4 (1982) 259-266 (ἀγγλικά στό: *Ars semeiotica*, *Intern. Journal of American Semiotic* 4 (1981) 237-246).
 - *Der Unbewegte Beweger des Aristoteles*, Frankfurt a.M. 1984, 130 σελ.

2. Γιὰ τὸ χωρίο *Μεταφ.* 1088 a 23 θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀβλεψία τὸ ὅτι τὸ ἥκιστα κατὰ κανόνα ἀποδίδεται μὲ τὸ οὐκ.

3. Μόνο ἡ ἐπισκόπηση τῶν μεσαιωνικῶν Σχολίων εἶναι πολὺ περιορισμένη (σελ. 122 καὶ πβ. 42 ἐπ.). Μιὰ καταγραφὴ τῶν ἔργων, ποὺ σώζονται σὲ χειρόγραφη μορφή, δὲν μποροῦμε βέβαια νὰ περιμένουμε, λείπει ὅμως π.χ. ἡ μνεία τῶν τυπωμένων Σχολίων τοῦ Ockham (*Opera philosophica* II) καὶ πολὺ περισσότερο τοῦ Albertus Magnus, τοῦ Johannes Buridan κ.ἄ. Ἀπὸ τοῦς Σχολιαστὰς τῆς Ἀναγεννήσεως θὰ ἀναφέραμε ἐνδεικτικὰ τὸν Faber Stapulensis.

όποιες χαρακτηρίζονται ως ποιότητες και ως σχέσεις: σελ. 258 έπ.). 'Ο 'Αριστοτέλης δέν γνωρίζει φυσικά τήν σύγχρονη πολύσθενη Λογική (σελ. 235, 253) και πολύ περισσότερο τὸ πρόβλημα τῆς συγχρονικότητας, πού ἔθεσε ὁ Einstein (σελ. 284). Χαρακτηριστικά ἐπισημαίνονται τὰ ὅρια τοῦ συστήματος τῶν κατηγοριῶν, ὅταν π.χ. ἡ θερμότητα ὑπάγεται στήν ποιότητα, στήν ποσότητα καί στὰ συσχετικά (σελ. 265). 'Από τήν ἄλλη μεριά ὁ 'Αριστοτέλης ἐμφανίζεται πολύ προοδευτικός γιά τήν ἐποχή του, π.χ. στήν ἔννοια τοῦ συνεχοῦς (σελ. 228), ἂν δέν προηγεῖται ἀρκετῶν νεώτερων μαθηματικῶν (σελ. 230). Οἱ ἀναλύσεις τοῦ Oehler γίνονται μικρές πραγματείες σέ θέματα ὅπως ὁ προβληματισμός τοῦ 'Αριστοτέλη σχετικά μέ τὸ *πρός τι* (σελ. 239 έπ. — στὸ τέλος τοῦ 7ου κεφαλαίου τῶν *Κατηγοριῶν* ὁ 'Αριστοτέλης ἀνατρέπει τὸν ἀρχικὸ ὀρισμό, καί μᾶς ἀφήνει, θά λέγαμε, νὰ παρακολουθήσουμε τήν κοπιαστική πορεία τῆς σκέψης του), ἡ διαφοροποίηση τῆς ἔννοιας τῆς ἀντίθεσης (σελ. 270 έπ.) καί κυρίως ἡ ἐκδίπλωση τῆς διδασκαλίας του γιά τήν οὐσία (σελ. 94 έπ., 199 έπ.).

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ διάκριση μεταξύ πρώτων καί δευτέρων οὐσιῶν δέν διατηρήθηκε στή *Μεταφυσική*. Ἀλλά καί ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτὸ οἱ *Κατηγορίες* δέν μποροῦν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν ὡς βασικὸ μέρος τῆς ἀριστοτελικῆς Ὀντολογίας (σελ. 101), πολύ περισσότερο πού «δέν μπορεῖ νὰ συναχθεῖ μιὰ συνθετικὴ ἐνότητα τῶν ποικίλων κατηγοριῶν» (σελ. 97). Ἀλλά καί ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τῆς κατηγορίας ἀφήνει ἀναπάντητα μερικά ἐρωτήματα. Ὁ 'Αριστοτέλης δέν ἔδωσε ποτὲ στήν ἀναμφισβήτητα γνήσια συγγραφή του αὐτὸν τὸν τίτλο. Ἡ σύνδεση τῶν κεφαλαίων 1-3 (οἱ πέντε λογικὲς ἔννοιες: *γένος, εἶδος, διαφορά, ἴδιον, συμβεβηκός* — τὰ *praedicabilia* τῶν Μεσαιωνικῶν σχολιαστῶν) μέ τὰ κεφάλαια 4-9 (οἱ δέκα κατηγορίες — *praedicamenta*) παρουσιάζει κι αὐτὴ προβλήματα (σελ. 113), ἀλλὰ καί ἡ σχέση τους μέ τὸ τελευταῖο τμῆμα (κεφ. 10-15, γιά τὰ λεγόμενα *postpraedicamenta*, τὶς ἔννοιες πού προέρχονται ἀπὸ τὶς κατηγορίες) εἶναι πολύ προβληματική (σελ. 111). Μέ τὸν ὅρο *κατηγορία* πρέπει καλύτερα νὰ ἐννοοῦμε — ὅπως εἰσηγήθηκε ὁ Michael Frede — τὸ περιεχόμενο τοῦ γερμανικοῦ ὅρου «*Prädikation*» (σελ. 75), πράγμα πού ὁ Oehler παραλλάσσει σὲ «*Metaprädikate*» ἢ «*Prädikate von Prädikaten*» (σελ. 107) καί δέν παραλείπει εὐκαιρία νὰ τονίζει (ὅπως ἄλλωστε καί ὁ συγγραφέας τῆς ἀγγλικῆς σχολιασμένης ἐκδόσεως τοῦ 1963 John L. Ackrill), ὅτι δέν εἶναι ἡ γλώσσα ἀλλὰ τὰ πράγματα πού χρειάζονται ταξινόμηση, αὐτὸ πού ἀποτελεῖ τὴ «συγκρότηση τῆς πραγματικότητας» (σελ. 106). Ὁ 'Αριστοτέλης βέβαια δέν ἀπέβλεψε ποτὲ σὲ ὀριστικὲς λύσεις, κι αὐτὸ ἦταν πάρα πολύ σωστό, ὅπως μᾶς διδάσκει ἡ περίπτωση τοῦ Kant.

Σὲ ἀντίθεση μέ ἄλλα ἀριστοτελικά ἔργα οἱ *Κατηγορίες* ἐπιτρέπουν νὰ παρακολουθήσουμε τήν συγκεκριμένη θεματικὴ τους μέσα σὲ ὅλη τήν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ὡς σήμερα. Ὁ Oehler προσφέρει μιὰ ἐπιβλητικὴ ἐπισκό-

πηση, που αρχίζει από την εξειδικευμένη έρμηνεία του Ἀριστοτέλη, περνάει από την μεταγενέστερη διαφοροποιημένη φιλοσοφική εξέλιξη των Θωμᾶ Ἀκινάτη, Ockham, Kant και Husserl και φθάνει στην κορύφωση των νεώτερων χρόνων, τὸ ἔργο τοῦ Charles Sanders Peirce, που μὲ τὴ χρησιμοποίηση τῆς «Relationenlogik» ἔδωσε νέες διαστάσεις στὴν Λογική, θέλοντας μάλιστα νὰ καλλιεργήσει μιὰ φιλοσοφία «like that of Aristotle» (σελ. 56)⁴.

Μιὰ σύγκριση τῶν μεταφράσεων τῶν *Κατηγοριῶν* (τοῦ Oehler εἶναι ἡ δέκατη γερμανικὴ σὲ ἑννέα αἰῶνες) δείχνει ὅτι ὁ Oehler εἶναι συνειδητὰ πλησιέστερα πρὸς τὴ μετάφραση τοῦ Eugen Rolfes (1920), ἡ ὁποία παραμένει ἀσφαλῶς σὲ πολλὰ ἀξεπέραστη, ὅπως κανεῖς μεταφραστὴς τῆς *Μεταφυσικῆς* δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοήσει τὸν Bonitz. Ἄς σημειωθεῖ ἀντίθετα ὅτι ὁ Olof Gigon (1961) στὴ δική του μερικὴ μετάφραση —παραλείπει τὸ τρίτο μέρος— ἀκολουθεῖ συχνὰ στὴν ὀρολογία τὸν Paul Gohlke (1951).

Πολὺ σωστὴ θεωροῦμε τὴν χρησιμοποίηση εἰδικῶν ὄρων τῆς (λατινικῆς) ἐπιστημονικῆς παράδοσης. Ἔτσι ὁ Oehler τὸ *συμβεβηκὸς* ἀποδίδει μὲ τὸν ὄρο «Akzidentell» (ὅπως ὁ Gigon) ἀντὶ τοῦ «Mitfolgend» τοῦ Rolfes, καὶ τὰ *ἀντιστρέφοντα* μὲ τὸ ἀκριβέστερο «reziproke Korrelativa» ἀντὶ τοῦ κάπως πολὺπλοκου «sich wechselweise folgend» τοῦ Rolfes. Γιὰ τὸν ἀριστοτελικὸ ὄρο *διάθεσις* τὸ «Disposition» τοῦ Rolfes δὲν ἀποδείχθηκε ἐπιτυχημένο, καὶ ὁ Oehler γράφει, ὅπως καὶ οἱ Gigon καὶ Gohlke, «Zustand». Γιὰ τὸ *ὑποκείμενον* ὁ γερμανικὸς ὄρος «Subjekt» φαίνεται σήμερα πολυσήμαντος. Ὁ Oehler, ὅπως καὶ ὁ Gigon, μεταφράζουν «Zugrundeliegendes». Γιὰ τὸν ὄρο *ἔξις* θὰ μπορούσε τελικὰ νὰ κρατηθεῖ τὸ «Habitus», ἀλλὰ ὁ Oehler προτίμησε τὸ «Haltung», προφανῶς ἐξαιτίας τοῦ δυσδιάκριτου πληθυντικοῦ (στὸν Gigon ἄκλιτο: «Die Habitus», ἐνῶ τὸ «Habitusse» τοῦ Rolfes δὲν εἶναι καθόλου ὠραῖο). Ἀνεπαρκὴς εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου ἡ δικαιολογία τῆς ἀποφυγῆς τοῦ ὄρου «Privation» γιὰ τὸ *στέρησις*. Ὁ Oehler μεταφράζει ἄλλοτε «Mangel» (σελ. 26, ὅπως ὁ Gohlke) καὶ συχνότερα «Beraubung» (σελ. 27 κ.ἄ.), πού παρὰ τὸ ὅτι ἔχει ἀσφαλῶς μεγαλύτερη ἀντιστοιχία, ἡχεῖ πολὺ σκληρά.

Καθὼς τέλος ἡ ἐκθεση τῆς ἱστορίας τῆς ἐρευνας γιὰ τὶς ἀριστοτελικές *Κατηγορίες* (μὲ ἀναφορὲς στοὺς Trendelenburg, Bonitz, Apelt, Kapp, von Fritz, Ackrill, Frede καὶ Aubenque) καθὼς καὶ ὅλων τῶν προβλημάτων τῆς παράδοσης τοῦ ἔργου ἱκανοποιοῦν κάθε προσδοκία καὶ ἀνάγκη, τὸ ἔργο

4. Πρὸς τὴν τῶρα Klaus Oehler, «Peirce als Interpret der aristotelischen Kategorien. Zur Bedeutung des Ausdrucks τὰ λεγόμενα in Cat. 2, 1 a 16 und 4, 1 b 25», *Semiosis* 9 (1984) 24-33.

τοῦ Klaus Oehler θὰ ἀντιπροσωπεύει ἀσφαλῶς γιὰ πάρα πολλὰ χρόνια τὴ συνισταμένη τῆς ἔρευνας στὴν περιοχὴ τῶν ἀριστοτελικῶν *Κατηγοριῶν*.

(Μετάφραση: Λίνου Γ. Μπενάκη)

Dr. Karl Allgaier

Peter Brown, *The Making of Late Antiquity*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1978, pp. xii+135.

The period known as Late Antiquity, spanning from the late second to the fourth century, was one of those ages of ideological transition whose understanding is critical for the comprehension of mutations in human culture. It was the period that witnessed the gradual retreat of an ancient pagan tradition and the rise of a transformed Christianity as the prevailing framework of thought. In this lucid and provocative essay one of the foremost authorities on the period attempts an interpretation of the spiritual content of this ideological transition. This book deserves the attention of students of political theory because it opens a new perspective on the foundations of Medieval political thought. It does so by pointing to the intense preoccupation with the character of supernatural power and its workings in the world, registered in a protracted «debate on the holy». The doubts of such critics of the mentality of the age as Marcus Aurelius and Lucian, were exceptions which only underlined the prevailing collective moods. The spiritual quests of late antique thought nurtured a conception of exceptional individuals, enjoying intimate ties with the divine and capable of mediating the relations of transcendental power with the world. In considering these problems, Peter Brown's greatest contribution is that he takes spiritual issues seriously and examines them on their own grounds so as to reveal their inner strength and their import in human life and thus in historical change. He consequently achieves a perception that is much more substantive and profound than earlier essentially reductionist interpretations of the period, either psychological such as E. R. Dodds' or structural like that proposed by M. Rostovtzeff.

The distinct social and psychological characteristics of the period contributed in their turn to the ferment of ideological transformation. The disintegration of control mechanisms over aristocratic ambition unleashed strong competitive urges in social behaviour. This is what made Late Antiquity an «age of ambition». To contain these disruptive tendencies and to nurture a cohesive culture, traditional collective cults were resurrected while an invocation of the older oracular tradition and an Atticizing revival gave a last flare-up to civic paganism. Julian's failure however dramatized the extent to